

εἴτανε ζωντανό, τοῦ τῶκαμε τώρα πού τὸ θέρισε ὁ Χάρος.

Εἶπε στὴ λύπη του νὰ τὸ θάψῃ, νὰ τοῦ στήσῃ μνηματάκι. Ἐπειτα στοχάστηκε πὼς προτιμότερο νὰ τὰφήσῃ ἄθαρς στὸν μπαξέ. Ἀφτὰ λιώνουνε μοναχά τους, ἀσκέπαστα, στὴ Δημιουργία ὅπου ξαναδημιουργοῦνε ζωή. Ἔτσι λιωμένο καὶ παραλιωμένο ἦᾶτανε τὸ κορμάκι τοῦ σπουργίτη μας, ὅστε- ρις ἀπὸ ἓνα χρόνο πού ξαναῆρθε στὴν ἐξοχή τὸ παιδί μας. Θυμῆτανε ἀκόμη τὸ σπουργιτάκι του κ' ἔλεγε μὲ τὸ νοῦ του, πὼς μοιάζουμε συχνὰ κ' οἱ ἀ- θρώποι μὲ τὰ πουλιά, πὼς δὲν καταλαβαίνουνε πάν- τα τὸ καλὸ τους, ὅσο εἶναι καιρός, καὶ πρέπει κάποτε ἓνα χάδι σου νὰ τὸ χάρισῃς μὴς ἀγάπης σου ξεψυχισμένης. Μπορεῖ πάλι νὰ μὴν πῆγε χα- μένος ὁ κόπος τοῦ παιδιοῦ πού γύρεδε νὰ πιάσῃ φίλεις μὲ τὰ πουλάκια, νὰ τὰ πείσῃ, κιόλας. Ἐνα πρωὶ πού καθότανε στὸ γραφεῖο του κ' ἔγραφε, βλέπει ἄξαφνα τὴν καλή, τὴ γνωστή του τὴ σπουρ- γίταινα πού ἔρχεται ξέθαβρη στὸ παράθυρο, πάει στὸ σανίδάκι, τιμπᾶ ἓνα ψίχουλο, κεφαλοκουνητά, μὲ χαρούμενη τὴν οὐρά της, βουτᾶ τὴ μυτίτσα της στὸ πικτάκι νερό, νοιτάζει τὸ παιδί μας καὶ φέδγει φέδγει ὡς τὴ λέψῃ, ὅπου τὸ αἶνιο ἡγλυκό της ξανάχτισε ἄλλη φιλιὰ.

Εἴκοσι ἐφτὰ τοῦ Σταβροῦ, τρίτη—Ἐφτὰ τοῦ "Ἀη Δημήτρη, παρασκεβή, 1910.

ΨΥΧΑΡΗΣ

Ο ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Στὴ Σκιάθου πέθανε τὴν περασμένη Δευτέρα ὁ δηγηματογράφος Παπαδιαμάντης. Γιὰ τὸν Παπα- διαμάντη ἔγραψε ὁ ποιητὴς Παλιμᾶς ἓνα ὑπέροχο ἄρθρο —κάτι σὺν πρόχειφῃ κριτικῇ μελέτῃ καὶ κάτι σὰ μοιρολόι—πού δημοσιεύτηκε στὴν «Ἀκρόπολι» τῆς Τρίτης. Τὸ ἄρθρο αὐτὸ τὸ δημοσιεύουμε καὶ μεῖς σήμερα.

Τὴν ὥρα τοῦτη, καθὼς ἀπλώνει ἔξω ἓνα βράδι ὁλόμυρο ὅστερ' ἀπὸ μὴ παγωμένη θλιβερώτατη μέρα μὲ ἔρχεται τὸ ἄξαφνο μῆνημα. Πέθανε ὁ Παπαδιαμάντης.

(Ὁ θάνατος γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ζωῆς, τῆς τέχνης καὶ τῆς σημασίας τοῦ νη- σιῶτη λογογράφου, εἶναι σὰ νὰ μὴν ἔχῃ νόημα. Νὰ πού δὲ μὲ ταράττει, νὰ πού δὲ μὲ συγκινεῖ! Μὲ κάνει μόνο καὶ στοχάζομαι. Συγκεντρώνομαι. Βλέπω. Θέλω κάτι νὰ δράξω. Κάτι νὰ καταλάβω τελειωτικά καὶ ἀκέρια νὰ παραστήσω ἀπὸ τὸ πρό-

σωπο τὸ μεγάλο καὶ τὸ χαρακτηριστικὸ, πού τὸ καρφώνει ἔξαφνα, μὴ γιὰ πάντα, τὸ χέρι τοῦ Χάρου, καὶ μᾶς τὸ κάνει ἔξαφνα ἀγαλμα πού μᾶς γοητεύει καὶ φάντασμα πού μᾶς ἀνατριχιάζει.

Ὁ θάνατος, οδῆνοντας τὰ μάτια τέτοιων ἀν- θρώπων, πλάθει μαζί τὴν εἰκόνα τους καὶ στε- ρεώνει τὴ μνήμη τους, ἐργάζεται σὰν ποιητὴς Ντάντες καὶ σὰν τεχνίτης Μιχαήλ—Ἀγγελος.

Ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, ποιητὴς μὲ τὸν πεζὸ τὸ λόγος, καὶ κάποτε, μὰ πολὺ σπάνια, μὲ τὸ στίχο, ἓνας ἀπὸ τοὺς ξεχωριστοὺς ἁρμονικοὺς ἀντιπροσώπους τῆς νέας καὶ ἀμουσῆς ἀκόμα σὲ πολλὰ Ἑλληνικῆς ψυχῆς. Μέσα στὸ ἔργο του, τὸ ἀπλό καὶ τὸ ἀστόχαστο, πού συνεχίζει καὶ τελει- ώνει τὴ βυζαντινὴ παράδοση σὲ κάποια τῆς ση- μαντικῆς στοιχεῖα, καὶ στὰ καλὰ καὶ στὰ πονηρά, ἀκόμα καὶ μὲ τὰ νεκρά τῆς γλώσσας καὶ τοῦ ὅφους, τὰ σπαρμένα μέσα ἐκεῖ καὶ κρατημένα μὲ κά- ποιο πείσμα καὶ μὲ κάποια ἀντίσταση καὶ μὲ ὀλη- τὴν ἐπομονὴ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἀναθρεμμένου κα- λογερικῶς, μὲ τὴ μνήμη του καὶ μὲ τὴν καρδιά του γιομάτη ἀπὸ βιβλικὰ ρητὰ καὶ λειτουργικὰ τροπάρια. Ἐξακολουθεῖ καὶ συμπληρώνει τὴ βυ- ζαντινὴ παράδοση μὲ κάτι τι μονότροπο καὶ σκε- δὸν ἀκίνητο, μὲ κάποια χάρη καὶ συγκρατημὸ καὶ ἀφέλεια καὶ σοδρότητα πού δὲν τῆς λείπει τὸ χαμόγελο, καὶ μὲ θερησκευτικότητα πού δὲν τῆς ἀπο- λείπει ὀλότελα καὶ ἡ ἔγνοια τοῦ κοσμοκοῦ μὲ τρό- πους καὶ μὲ θέματα, μὲ σκῆματα καὶ μὲ μικρο- γραφήματα, μὲ ἱστορίες καὶ μὲ ζωγραφιὲς πού θυ- μίζουν κάποιες «μυνιανοῦρες» τῶν πατέρων μας μέσα στὰ Βαγγέλια καὶ στὰ προσευκητάρια, ὅ,τι πὸ δέξιο καὶ ὅ,τι πὸ λεπτότερο ἔχει· νὰ δείξῃ ἡ βυζαντινὴ τέχνη κάθε φορὰ πού μὲ λιγιστὰ μέσα κατορθώνει πολλὰ καὶ συγκινεῖ δυνατὰ πὸ κοντὰ, στάποτελέσματα τοῦτα, μὲ τὴν κλασικὴ τέχνη, μὲ τὴν ἀρχαία τὴν ὁμορφιά.

Τὸ ἔργο τοῦτο εἶναι μαζί ὁροσολογημένο ἀπὸ τὸ γλυκοχάραμα τῶν νέων καιρῶν. Ὁ καλόγερος ποιητὴς, σκεδιάζοντας μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν τοῦ γλώσσῃ, ἀραδιάζοντας συχνὰ πυκνὰ «τὰ γερά ἑλληνικά» τοῦ σχολείου του γιὰ νὰ διαδαστῇ ἀπὸ τοὺς, σὰν ἐκεῖνον, γραμματισμένους, καθὼς φαντά- ζεται, καὶ διαδασμένους ἀναγνώστες του, ὁ ποιη- τὴς αὐτὸς εἶναι διπρόσωπος.

Μὲ τὴν ψυχὴν τοῦ τῆν ἄλλῃ, πού δὲν εἶναι ξε- ραμένη ἀπὸ τοῦ σχολείου τὴν παράδοση, βλέπει, φέρνει, κουθεντιάζει, ἀνασταίνει, χρωματίζει, κάνει μουσικὴ τὴ σκέψη του, ἀνοίγει τὰ παράθυρα τοῦ σπιτιοῦ του γιὰ νὰμπῃ καθαρὸ μέσα του τὸ ἑλλη- νικὸ τὸ φῶς, ὁ ἑλληνικὸς ὁ ἀέρας, ἀνοίγει διὰ-

πλατες τις πόρτες του, για να μπή μέσα στο σπίτι του και να καθήση και να μιλήση και να κλάψη και να χορέψη και να ζωγραφιστή και να ζήση διαλεμένη, ξεκαθαρισμένη, με πάντα χωρίς πέζα, χωρίς ρητορική, χωρίς καμιάν έγνοια να φαντάξη και να δειχτή, και για τούτο σημαντικώτερη και αληθινώτερη, απαλή κ' ευγενική πάντα κ' εκεί που σάν πρόστυχη φέρεται κ' εκεί που σάν ακάθαρτη ξεμυτίζει, ή Ρωμοσύνη κάποιων τόπων μας, μέσα στα νησιά μας, στις ήμερες άκρογαλιές μας, στα ζωγραφισμένα μας βουνά, στα ζαφειρένια μας κύματα, στα πρασινομένα μας τα καλύδια, μικροί και μεγάλοι, άντρες, και γυναίκες, άνθρωποι φτωχοί και λαϊκοί και άκέραιοι και άγνοί και παραστατικοί μέσα στα πάθη τους, στις αγάπες τους, στα γλέντια τους και στα μεθύσια τους, στο σάλεμα και στην άκνησία τους, στην ταπεινότητα και στη μικρότητά τους.

Ο Παπαδιαμάντης ο μεγάλος ο ζωγράφος των ταπεινών. Ο ιστορικός των «Θαλασσινών είδωλλίων», ο απέρριτος και άσκημάτιστος κ' έλκυστικός κ' εύκολοδιάβαστος και ξεχωριστός άκόμα κι από την άδιαφορία του προς το τεχνικό το ξετίλημα των ιστοριών του, προς ό,τι ονομάζεται συμμετρία και σύνθεση. Απαλός και αφρόντιστος, αυτόσχεδιαστής, που τραγουδά πιο πολύ και που δημοσιογραφεί, παρά που χτίζει και που καλλιτεχνεί τις ιστορίες του κάτι τι αντίθετο προς τον άλλον του τον όμότεχνο και τον αντίμαχο, προς τον Καρκαδίτσα, τον τραχύ, το φροντισμένο, το δουλευτό, τον ήρωικό δημοτικιστή, που μάς επιβάλλεται με τα στοιχεία της δύναμης, εκεί που ο Παπαδιαμάντης μάς κυριεύει με τα στοιχεία της χάρης. Μά μήπως ή δύναμη δεν είχε χάρη; Και μήπως ή χάρη δεν κρύβει κάποια δική της δύναμη;

Το έργο του Παπαδιαμάντη. τζ μαζί έκκλησιαστικό και κοσμικό, βυζαντινό και ανθρώπινο. κάτι τι διαταχτικό και κυματιστό, γελαστό και μελαγχολικό, το λυρικό και το δραματικό, το δίγλωσσο και δίψυχο, δείχνει, και με τα στοιχεία του αυτά, ζωρρότερο, από άλλα έργα, την κατάσταση της νέας ελληνικής ψυχής· είναι κείμενο και μαρτυρικό για τον ιστορικό και το μελετητή των πραγμάτων μας και των καιρών μας άσύγκριτα σπουδαιότερο από τις βουλές μας και από τους νόμους μας. Από τον καιρό, έδω και τριάντα χρόνια, που πρόβαλε με το «Χρήστο Μιλλιόνη» του και με τη «Γυφτοπούλα» του, έσα με τα τελευταία του έργα, όλα σκόρπια σ' έφημερίδες και περιοδικά, και άνεύρετα και άνέκδοτα, ο ποιητής αυτός ο περίφημος και ο άτύπωτος, ο χριστιανός και ο αλκοολικός, ο ψάλτης του ναού

και ο πιστός της ταβέρνας, ο λατρευόμενος από τους νέους γύρο του και ο άπλησίαστος, ο ντυμένος σά ζητιάνος, και ο έμπνευσμένος σάν από τη μασκοβολία δροσερώτατων μενεξέδων, ο ακάθαρτος Παπαδιαμάντης και ο γλυκύτατος τραγουδιστής του «Φτωχού Αγίου» και της «Νισταλγού», είδος τι Βερλαίν, μά πιο πολύ κανονικός, μά λευκός στη ζωή του όσο δεν ήταν ο μεγάλος φράγκος όμόφυλός του από τα 1880 έσα με τα τώρα, ο Παπαδιαμάντης έζησε περιφρονημένος και δοξασμένος, μοναχικός και καταφρονητικός, όσιος και αλήτης.

Μά πάντα έσταζε κάποιο μέλι από τα χείλη του, και το κοντύλι του, έτσι, άκοπα, άνετα, άπρόσεχτα, με δυο τρείς μολυδιές μάς άφινε στο χαρτί άξέχαστα «σκίτσα», που το στόμα τους ήθελε φιλή, και τα μάτια τους γυρεύαν αγάπη και μάς τραβούσε ο άνθρωπος αυτός άπάνου στα γραμμένα του και μάς άντάμωνε άξερφώνοντάς μας με τη συγκίνηση και με τη συμπάθεια. Τέτοιος είναι ο τεχνίτης. Σκάφτει μέσα στη συνείδηση των όμιων του και την άνυψώνει, ως είναι και διαδατικά, την ανθρωπιά τους.

Έδω και δεκατέσσερα χρόνια μέσα στο περιοδικό ή «Τέχνη» προσπάθησα κάπως μεθοδικώτερα να σημειώσω την έντύπωση που μου προσφέρει το έργο του Παπαδιαμάντη. Τα λίγα λόγια τούτα, πρόχειρα και άταχτα αυτόσχεδιασμένα, καιρό δεν έχω σήμερα να τα συγκρίσω και να τα ξετυλίξω. Μακαρισμένες και άξέχαστε, ένας δικός σου στίχος ξεφυτρώνει τώρα στα χείλη μου, στίχος λυπητερός και όμως άπριλιάτικος, και με όλο το χειμώνα που με ζώνει :

Ταηδόνια αυτιά που κλαϊδούν
μου φαίνονται πως κλαίει . . .

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΣΤΟΝ ΠΟΙΗΤΗ ΛΑΜΠΡΟ ΠΟΡΦΥΡΑ

Ω φίλε, ποιά είναι το κρυφό, τώραιο κρυφό που φέρνει
καρδιά προς την καρδιά,
και τη δική σου όλόβαθα σ' έμέ τη νύθω γέρνει
όσο ποτέ καρδιά;

Πώς δε διψά κάθε ηυχή μιά τέτια αγάπη, αλήθεια
δεν λέει όπως το πεί.
Μη κιάλα είν' άλλο τι ή ζωή παρ' ό,τι ζει στα στήθεια
κι ό,τι πεθαίνει εκεί;

Κι ό,τι μεγάλο και καλό κι όραιο είναι πλασμένο,
παρόμοια μιά φωτιά,
παρόμοιο μέθυμα γλυκό δεν τ'όχει γεννημένο
σε μιά θερμή καρδιά;